

Boulogne, Pieter, *Het temmen van de Scyth. De vroege Nederlandse receptie van F.M. Dostojevskij*. Amsterdam, Pegasus, 2011. ISBN 978 9061 433 569. € 52.

Dostojevski in Nederland

In het omvangrijke *Het temmen van de Scyth* beschrijft en analyseert Pieter Boulogne, doctor in de Slavistiek en Oost-Europakunde, de Nederlandse receptie van het werk van Dostojevski tussen 1881 en 1914, de periode voordat de Russische schrijver in Europa bijzonder populair werd. De *Scyth* uit de titel verwijst naar de door Eugene-Melchior de Vogüé gebruikte term voor de Russische schrijver in zijn bekende boek *Le roman Russe*, dat internationaal gezien buitengewoon invloedrijk was in de bestudeerde periode. Boulogne verricht systematisch onderzoek naar vertalingen en hun cultureel-historische omstandigheden; in zijn werk komen vertaalwetenschap en literatuurwetenschap (in het bijzonder receptiestudie) bij elkaar.

In de algemene inleiding wordt het theoretisch kader uiteengezet, waarbij de leidraad de polysysteemtheorie van Itamar Even-Zohar is die haar bijzondere betekenis voor descriptief vertaalonderzoek ontleent aan de hypothese dat de positie van vertaalde literatuur als subsysteem van een polysysteem bepalend is voor haar aard. Aan de ene kant worden vertalingen gemaakt van oorspronkelijke teksten van andere literaire polysystemen, aan de andere kant van vertalingen die in andere (dominante) literaire polysystemen zijn uitgebracht. In het geval van de onderzochte periode worden deze subsystemen des te meer samengevlochten omdat de vertalingen op een uitzondering na via een intermediaire taal tot stand kwamen.

Met het oog op de internationale contextualisering bevat het tweede hoofdstuk een uitvoerige behandeling van de receptie van Dostojevski's werk in Duitsland en Frankrijk, waarbij de auteur ook de receptiegeschiedenis van de Russische literatuur (met het accent op Tolstoj en Turgenev) in het algemeen behandelt. In dit deel wordt een geschiedenis geschetst van de vroege Duitse en Franse canonicering van Dostojevski die zich grotendeels voor de eeuwwisseling voltrokken heeft, waarbij de belangrijkste actoren – vertalers, uitgevers, critici – in kaart worden gebracht en de literaire kritiek wordt bestudeerd. Er worden interessante feiten aan het licht gebracht. Zo genoot Dostojevski tijdens zijn leven noch bij het Duitse noch bij het Franse leespubliek bekendheid, en nam de belangstelling voor zijn werk pas na zijn dood toe. De vroegste waardering van Dostojevski ging zowel in Frankrijk als in Duitsland gepaard met een grote bewondering voor de miserie die de auteur tijdens zijn leven te verduren kreeg. Boulogne toont met betrekking tot de internationale context interessante verbanden en contradicties aan: terwijl Dostojevski in Duitsland als naturalistische strijdkracht werd ingezet, was het omgekeerde het geval in Frankrijk waar de Russische schrijver als 'correctie' op het amorele naturalisme aanbevolen werd.

In hoofdstuk 3, 'De Nederlandse kritiek en actoren', krijgen we antwoorden op de vraag welke positie Dostojevski bekleedde in het Nederlandse polysysteem, in hoeverre hij een gecanoniseerde status genoot, welke institutionele actoren welke bijdrage hebben geleverd tot zijn popularisering, en op welke manier zijn werken geïnterpreteerd werden. Boulogne richt zich op de receptie in Nederland omdat alle vertalingen van Dostojevski voor de Eerste Wereldoorlog verschenen in het noorden van het taalgebied. De auteur gebruikt een imposant aantal bronnen, maakt een vergelijking tussen de internationale en de Nederlandse canonisering, en bespreekt alle Nederlandse vertalingen van voor de Eerste Wereldoorlog in hun publicatiecontext.

Meer nog dan voor Frankrijk en Duitsland geldt voor het Nederlandse taalgebied dat Turgenev tot de jaren 1880 de enige Russische schrijver was die gewaardeerd werd door de culturele elite. Volgens De Clercq (wiens naam trouwens in de bibliografie niet te vinden is) in 1881, werd Dostojevski pas opgemerkt toen hij bezig was aan zijn opmars naar het centrum van de dominante literaturen. Terwijl in de tweede helft van de jaren 1880 het gehele fictionele oeuvre in het Duits en het Frans werd vertaald, liep het in het Nederlandse taalgebied niet zo'n vaart. Gustaaf Jan Segers en Busken Huet publiceerden studies over de Russische schrijver; Wolfgang Van der Meij, een kenner van de Slavische literatuur, uitte in zijn kritieken tegelijkertijd bewondering en zijn bedenkingen en critici en vertalers als Jan ten Brink, Israel Querido, Pieter van der Meer en Anna van Gogh-Kaulbach waren bepalend voor de Nederlandse receptie van Dostojevski. Boulogne maakt ons attent op het feit dat de Tachtigers als beweging geen noemenswaardige bijdrage hebben geleverd aan de Nederlandse ontvangst van de Russische schrijver. De eerste vertaling in het Nederlands, met de titel *Schuld en boete* (tien jaar later verscheen de nieuwe vertaling onder de titel *Misdaad en wroeging*) werd in 1885 gepubliceerd waarna er nog een aantal vertalingen van andere werken volgden.

Omstreeks 1890 was de Dostojevski-rage in Frankrijk en Duitsland over haar hoogtepunt heen, in het begin van de twintigste eeuw genoot hij al een gecanoniseerde status. In deze tijd werd hij ook herontdekt door het Nederlandse leespubliek. Terwijl Duitse en Franse vertalers specialisten in Russische literatuur waren, gold dit niet voor de Nederlandse vertalers. Voor 1914 werd slechts een vertaling rechtsreeks uit het Russisch gemaakt: *Witte nachten* door Zadok Stokvis. De lijst met de vroege Nederlandse Dostojevski-critici die het Russisch beheersten, bestaat uit slechts vier namen: De Clercq, Wolfgang van der Meij, de hoogleraar Nikolaas van Wijk en Stokvis. Boulogne concludeert dat Dostojevski in het Nederlandse taalgebied vooral gepopulariseerd werd als 'evangelisch geïnspireerd kampioen der vernederden en gekrenkten, als sombere ervaringdeskundige van het lijden en als meesterpsycholoog'. Wat heel belangrijk is in de vroege receptie, is dat aan zijn humoristische dimensie nog minder aandacht werd geschonken dan in de Franse en Duitse kritiek.

Het vierde hoofdstuk, ‘De vertalingen’ – bijna even lang als de eerste drie samen – vormt de kern van het onderzoek. Bij de vertaalwetenschappelijke analyse gebruikt Boulogne de modellen van Toury (descriptieve vertaalwetenschap), Genette (semiotiek) en Leerssen (imagologie). Van de dertien vertalingen waaruit het corpus zou moeten bestaan heeft de auteur er uiteindelijk elf kunnen opsporen. Alle mogelijke aspecten van de vertalingen komen aan bod: de genealogie, de periteksten, de titelpagina, het voorwoord, de macrostructurele dimensie. Vervolgens worden de teksten ook op microstructureel niveau bekeken: couleur locale, persoonsnamen, aanspreekvormen, realia, linguïstische context, intertekstualiteit, heterolingualisme, afwijkend taalgebruik, spot met etnische minderheden. Elk onderwerp wordt nauwkeurig onder de loep genomen. Zelfs de reden van de modificatie van een vertaalde titel wordt uitgelegd. (De beroemdste roman van Dostojevski werd eerst als *Schuld en boete*, later als *Misdaad en straf* vertaald – de originele woorden zijn juridische termen, de latere vertaling is dus adequater, maar de allervroegste vertaling probeerde de christelijke interpretatie te vergemakkelijken.)

In elke vertaling zijn inadequate vertaalkeuzes te vinden die verklaard kunnen worden uit een zekere drang naar aanvaardbaarheid. Het streven naar aanvaardbaarheid gaat soms gepaard met spectaculaire verschuivingen, zowel op macrostructureel als microtekstueel vlak. Anna van Gogh-Kaulbach gaat zelfs zo ver dat zij in 1913 veel van een sterk aangepaste Franse vertaling uit 1888 overneemt waarin amper de helft van de brontekst weergegeven is, en de epiloog een andere ontknoping (*happy end*) brengt dan Dostojevski. Boulogne toont aan dat er veel subtiliteiten zoals humoristische connotaties verloren zijn gegaan bij de omzetting in het Nederlands. Af en toe worden er vergelijkingen gemaakt met werken van Tolstoj of latere vertalingen die niet meer in de onderzochte periode vallen.

In een bijzonder waardevol deel van dit hoofdstuk over de spot met etnische minderheden en buitenlanders (pp. 638-692) dwaalt de auteur wat af van de vertalingen, en neemt een bepaald aspect van de werken van Dostojevski onder de loep. Het is als het ware een uitputtende studie over Dostojevski’s xenofobie en de germanofobie in het bijzonder, die zonder meer als een aparte essay gepubliceerd zou kunnen worden. Deze imposante studie wordt in een historisch kader geplaatst, en schetst een beeld van de Duitser en de buitenlander in de Russische folklore, en in de literatuur vanaf Fonvizin over Puskin tot Gogol. Boulogne bewijst hiermee dat zijn onderwerp veel meer inhoudt dan gedacht. Het omvat niet alleen kennis van het werk van Dostojevski, maar ook van de Franse en Duitse literatuurbeschouwing van die tijd, de Franse en Duitse vertalingen, en de hele Russische literatuur en geschiedenis. De algemene conclusie van het hoofdstuk over de vertalingen is dat de *De Scyth* getemd werd door belangwekkende verschuivingen tegenover de brontekst. Boulogne sluit zijn indrukwekkende studie af met een epiloog over gegevens over Dostojevski-vertalingen uit de jaren na de Eerste Wereldoorlog, gevolgd door een uitgebreide bibliografie.

Wat de lectuur soms wat bemoeilijkt, zijn redundantie en wijdlopgigheid. Veel passages komen meerdere keren voor, in verschillende hoofdstukken worden dezelfde resultaten herhaald. Vaak worden deelresultaten aangekondigd waardoor de lezer de hele samenhang moeilijk kan overzien. Mijns inziens hadden samenvattende tabellen over de procenten van de realisatie van verschillende vertaalstrategieën het overzicht van de gigantische hoeveelheid onderzoeksmateriaal en de conclusie kunnen vergemakkelijken. Ik heb het gevoel dat de auteur zijn gehele kennis op papier zet, wat in een wetenschappelijk werk uiteraard begrijpelijk is, maar bij het verwerken van een proefschrift tot een boek had hij met minder tekst meer kunnen zeggen.

Boulogne ontwikkelt echter een originele en erg bruikbare vertaalwetenschappelijke methodiek die als voorbeeld zou kunnen dienen voor verder onderzoek. Hij laat zien dat vertaalwetenschap een belangrijke bijdrage levert aan de receptiewetenschap. Het zou interessant zijn als iemand ook de latere receptie van Dostojevski zou kunnen vergelijken met de vroegere ontvangst, en ook de latere vertalingen zou kunnen onderzoeken wat aanvaardbaarheid versus adequaatheid betreft – dit alles met dezelfde deskundigheid en nauwkeurigheid als de auteur van deze imposante studie.

Orsolya Varga

Ablonczyné-Nádor, Zsuzsanna, *Ungarn. Das gesegneteste Land Europas. Das Ungarnbild der niederländischen Reisebeschreibungen (1555-1774)*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2011. ISBN 978 3631 614 884. € 56,80.

Worst, wijn en Turkse slaven

Lodewijck van der Saan reisde in 1703 samen met de diplomaat Adam Franck naar Wenen. Bij de Oostenrijkse keizer pleitte het Nederlandse gezantschap voor vrede. Tussen de diplomatieke bedrijven door nam Lodewijck de tijd om het nabijgelegen Pressburg (Bratislava) te bezoeken. Hij was niet onder de indruk. Hongaren waren, in zijn ogen, maar een lui, dom, gierig en onbetrouwbaar volkje, dat met recht en rede onder de knoet werd gehouden door de Habsburgse monarchie. Nochtans verbaasde Saan zich wel over de onvoorstelbare vruchtbaarheid van het land en de lekkere (Tokaj) wijnen. Dolenthousiast beschreef hij de kraampjes waar men voor enkele stuivers worst of spek in een broodje kon kopen. Dergelijke – ogenschijnlijk banale – reisindrukken worden minutieus onder de loep genomen in het boek van Zsuzsanna Ablonczyné-Nádor. Op basis van een handjevol Nederlandse reisverhalen uit de vroegmoderne periode peilt de neerlandica, die recent promoveerde aan de universiteit van Debrecen, naar de